

ZYGMUNT BAUMAN ȘI TIM MAY, *Gândirea sociologică*, Editura Humanitas, București, 2008

Cercetătorii din Institutul de Cercetare a Calității Vieții, alături de alți cercetători, sunt implicați în proiectul „Publicistica sociologică românească din 1944 până în prezent”, coordonat de prof. Cătălin Zamfir.

Unul dintre primele obiective ale celor care se ocupă de acest proiect a fost **identificarea sociologilor** din perioada respectivă. Identificarea s-a făcut în mai multe modalități:

- consultarea unor lucrări, deja apărute, de tipul dicționar, enciclopedie, bibliografie tematică sociologică, istorie a sociologiei;
- identificarea în bibliotecă a unor autori și lucrări care se regăsesc la domeniul vizat;
- colectarea CV-urilor, pentru cei în viață, expediate colectivului central care se ocupă de acest proiect; în acest ultim caz s-a considerat că avem de-a face cu o autoplasare în categoria sociologilor.

Membrii colectivului coordonator al proiectului au elaborat și criteriile pe baza cărora se poate plasa cineva în categoria sociologilor.

Aceste criterii nu constituie obiectul analizei de față. Există însă controverse legate de plasarea celor care au trimis CV-urile în categoria sociologilor. Există de fapt controverse legate de definirea listei sociologilor. **Apreciez că întocmirea acestei liste nu se poate face temeinic decât punând în discuție SOCIOLOGIA și răspunzând la întrebarea CE ESTE SOCIOLOGIA?**

Răspunsul poate fi dat din mai multe perspective și a fost dat de mai mulți autori.

În acest sens, voi prezenta punctul de vedere al lui Zygmunt Bauman și al lui Tim May din cartea lor „Gândirea sociologică”, apărută la Editura Humanitas în anul 2008.

Autorii precizează încă din primele paragrafe ale Introducerii, că vor considera „sociologia ca o practică disciplinară cu propriile sale întrebări prin care se abordează studiul societății și al relațiilor sociale”. Sociologia este pentru ei un **corp de cunoștințe și anumite practici** care utilizează cunoștințele acumulate.

Și totuși autorii se întrebă (pe bună dreptate) ce deosebește acest corp de cunoștințe și practici corespunzătoare de alte corpuri de cunoștințe care au propriile lor practici? În vecinătatea sociologiei se află istoria, antropologia, științele politice, dreptul, politicile sociale, psihologia, managementul, economia, criminalistica, lingvistica, literatura și geografia umană. Autorii apreciază, probabil, „diferențele dintre cărțile de sociologie și cele plasate în imediata lor apropiere sunt mai puțin pronunțate decât cele dintre, să zicem, sociologie și chimie organică”. „Aceste corpuri de cunoștințe învecinate au multe în comun. Toate se ocupă de lumea ca rezultat al acțiunii omului, lume care nici n-ar exista în afara acțiunii omenești. Toate aceste discipline se ocupă, fiecare în felul său, de acțiunile umane și de consecințele lor. Totuși, dacă toate explorează același teritoriu, ce le diferențiază, ce le distinge atât de mult încât să merite nume diferite?” (p. 11).

Un prim răspuns care poate fi dat, așa cum apreciază și autorii, este acela că „diviziunile dintre diferite corpuri de cunoștințe trebuie să reflecte diviziuni din lumea pe care o investighează. Acțiunile omenești (...) diferă unele de altele, iar diviziunile dintre corpurile de cunoștințe nu fac decât să reflecte acest fapt”.

Adresele de contact ale autorilor: **Laureana Urse**, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România; e-mail: lauraurse@yahoo.com; **Florentin Flavius Mihalache**, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România; e-mail: mihalacheflavius@yahoo.com; **Septimiu Krausz**, e-mail: septimiukrausz@upet.ro.

Enumerând domenii apropiate sociologiei, autorii apreciază că „istoria se referă la acțiunile care au avut loc în trecut, în timp ce sociologia se concentrează asupra acțiunilor din prezent”, „antropologia ne vorbește despre societățile omenești presupuse a fi în etape de dezvoltare diferite de cea a societății noastre”, „științele politice tind să discute acțiuni legate de putere și guvernare”, „economia tinde să se ocupe de acțiuni legate de folosirea resurselor altfel decât să se maximizeze utilitatea pentru indivizi, ... de producția și de distribuția de bunuri” etc. Autorii recunosc însă că „imediat ce începem să justificăm limitele dintre discipline în acest fel, problema devine dificilă, în măsura în care considerăm de la sine înțeles că lumea omenească se împarte în diviziuni atât de clare încât acestea devin ramuri specializate de investigație”.

În realitate, nu există – spun autorii – o diviziune naturală a lumii omenești reflectată în diferite discipline științifice. „Dimpotrivă, este vorba despre o diviziune a muncii între savanți care studiază acțiunile omenești, întărită de separarea reciprocă a respectivilor experți, dimpreună cu drepturile exclusive de care se bucură fiecare grup de a decide ce este și ce nu este cuprins în domeniile lor de studiu”. Toate practicile ramurilor de cercetare caută să acumuleze fapte relevante și se asigură de validitatea acestora, toate încearcă să dea afirmațiilor pe care le fac o formă clară, toate încearcă să traducă în viață ideea de disciplină sistematică. Se pare că diferența dintre practicile de cercetare trebuie căutată în **tipul de întrebări aflate la baza fiecărei discipline**. „Din acest punct de vedere, putem spune că **sociologia se distinge prin faptul că privește acțiunile omenești ca elemente ale unor configurații mai largi, adică ale unei colectivități neîntâmplătoare, alcătuite din actori legați laolaltă într-o țesătură de dependențe reciproce. Sociologii se întreabă ce consecințe au toate acestea asupra actorilor sociali, asupra relațiilor în care ne angajăm și asupra societăților din care facem parte**. La rândul lor, cele de mai sus modelează obiectul cercetării sociologice, astfel încât configurațiile, țesăturile de dependențe reciproce, condiționarea reciprocă a acțiunilor și extinderea ori restângerea libertății actorilor se numără printre preocupările cele mai importante ale sociologiei” (p. 15). „Actorii individuali intră sub lupa studiilor sociologice în calitatea lor de membri sau parteneri într-o rețea de interdependențe”, întrebarea centrală a sociologiei fiind „cum se leagă tipurile de relații sociale și societățile în care ne încadrăm de modul în care ne privim unii pe alții, pe noi înșine, ca și cunoștințele noastre, acțiunile noastre și consecințele lor”. „Acestea sunt tipurile de întrebări ... ce constituie domeniul specific al analizei sociologice și definesc sociologia ca o ramură relativ autonomă a științelor umaniste și sociale” (p. 15).

„Gândirea sociologică se distinge, de asemenea, prin **relația cu așa-numitul «simț comun»**. Simțul comun nu pare să aibă nimic de zis în problemele ce-i preocupă pe fizicieni, chimiști sau astronomi. Subiectele de care se ocupă aceștia nu fac parte din experiența cotidiană [...] obiectele examinate de științele fizice apar în circumstanțe foarte speciale [...]. În asemenea condiții, doar savanții le pot vedea și pot face experimente cu ele” (p. 16). În producerea cunoașterii științifice sunt implicați factori sociali ce-i determină și modelează practica, în timp ce descoperirile științifice pot avea implicații sociale, politice și economice asupra cărora nu savanții au ultimul cuvânt; nu se pot separa ușor mijloacele cercetării științifice de scopurile în slujba cărora pot fi puse.

În lumea de astăzi există însă subiecte (precum mediul înconjurător, alimentația ș.a.) asupra cărora nu numai știința se poate pronunța, ci privesc și experiențele noastre cotidiene; asemenea probleme oferă material și pentru investigațiile sociologice. Dar gândirea sociologică pune mai ales întrebări de genul „cum se împletesc biografiile noastre individuale cu istoria pe care o împărtășim cu alte științe umane?”. Concomitent, sociologii dețin atât o perspectivă interioară cât și o perspectivă exterioară asupra experiențelor pe care încearcă să le înțeleagă.

De ce este, totuși, sociologia legată de bunul-simț? Dacă, de exemplu, obiectele astronomiei așteaptă să fie numite, ordonate și comparate cu fenomene similare, în sociologie sunt puține fenomene pure și neabordate, care să fi fost înzestrate cu un înțeles, înainte ca sociologii să se ocupe de ele. „Acțiunile și interacțiunile umane pe care le explorează sociologii au fost numite și discutate de către actorii înșiși, devenind astfel obiecte ale cunoașterii simțului comun... Fiecare termen sociologic a fost deja încărcat cu un înțeles dat de cunoașterea simțului comun”. „Iată de ce este sociologia intim legată de simțul comun. Pentru că granițele dintre gândirea sociologică și simțul comun sunt fluide, siguranța lor nu poate fi garantată dinainte și este foarte probabil ca suveranitatea

sociologiei asupra cunoașterii sociale să fie contestată” (p. 18). În consecință, trasarea graniței între cunoașterea sociologică propriu-zisă și simțul comun este o problemă importantă pentru identitatea sociologiei ca un corp de cunoștințe coerent.

Autorii identifică **patru moduri** în care au fost considerate diferențele dintre simțul comun și cunoașterea sociologică:

1. Spre deosebire de simțul comun, sociologia face un efort de a se subordona pe sine însăși regulilor riguroase ale discursului responsabil.

2. Din perspectiva mărimii domeniului din care se extrage materialul gândirii sociologice.

3. Sociologia și simțul comun diferă prin modul în care fiecare concepe realitatea umană.

4. În timp ce forța simțului comun depinde de caracterul de la sine înțeles, nu își pune la îndoială preceptele și nu se autoconfirmă în practică, sociologia are potențialul de a tulbura certitudinile confortabile ale vieții, făcând familiarul nefamiliar.

Dar, orice disciplină care caută legitimare trebuie să-și creeze un model de producere a cunoașterii; orice fel de cunoaștere care aspiră să obțină recunoaștere publică (prin-o poziție în lumea academică și o parte din resursele publice) trebuie să demonstreze că poate oferi un model folositor.

În opinia autorilor, ceea ce se pare că îi interesa pe primii sociologi era să înțeleagă mai bine condiția umană. Apoi, dorind să edifice disciplina sociologiei, nu au putut evita concepțiile dominante ale epocii privitoare la ce este „cunoașterea adevărată”. În cadrul instituțiilor unde s-a dus **lupta pentru recunoașterea ca disciplină**, discursul sociologic a luat o formă particulară, „**efortul de a face sociologia să se acorde cu discursul scientist** devenind un punct de mândrie printre preocupările participanților” (p. 240).

În cadrul demersului pentru recunoașterea sociologiei ca disciplină și a efortului de a face sociologia să se acorde cu discursul scientist, autorii identifică mai multe „strategii”.

Prima este reprezentată de **E. Durkheim**. Acesta a urmat un model al științei caracterizat, în primul rând, prin capacitatea de a-și trata obiectul studiului strict separat de subiectul care studiază. În consecință, disciplinele științifice nu se disting prin metodă, ci prin atenția pe care o acordă unor domenii diferite ale realității. „Teritoriul” sociologiei la E. Durkheim sunt **faptele sociale**: fenomene colective, ireductibile la individ.

O altă strategie „este aceea de a urmări obținerea unui statut științific fără a reproduce practicile corespunzătoare. Acest demers poate fi numit **reflecție și modificare**” și este asociat în principal cu lucrările lui **Max Weber**.

M. Weber respinge ideea că sociologia ar trebui să imite practicile științelor fizice. El propune ca practica sociologică, fără să-și piardă precizia care se așteaptă de la cunoașterea științifică, să fie la fel de diferită de cea a științelor naturii pe cât este realitatea umană investigată de sociologie de lumea studiată de științele naturii. „Realitatea umană este diferită de lumea naturală pentru că acțiunile omenești au semnificație” (p. 243), oamenii acționează pentru a-și îndeplini obiectivele, iar aceste obiective le explică acțiunile; acțiunile omenești trebuie, mai degrabă, înțelese decât explicate. Oricât de profund ar fi explorată lumea descrisă de știință, ea rămâne fără semnificație, în timp ce sociologia recuperează sensul realității în procesul descoperii sale.

A treia strategie este numită de autori drept **demonstrație prin efect**: se merge pe ideea că sociologia are aplicații practice directe și eficiente, scop urmărit de **pionierii sociologiei americane**. Sociologia are misiune de diagnoză socială. Cunoașterea sociologică va fi evaluată prin beneficiile practice pe care le poate aduce managementului ordinii sociale.

„Gândirea sociologică” a lui Z. Bauman și Tim May este mult mai bogată în conținut și nu se reduce numai la problema „ce este sociologia?”. „Cartea noastră – spun autorii – este diferită de altele pentru că este organizată potrivit problemelor care ne influențează viața cotidiană”. „Cartea este un comentariu sociologic asupra unor probleme care ne influențează direct experiențele cotidiene”. Și din această perspectivă ea este utilă și în abordarea calității vieții; în acest sens menționez mai ales Capitolul II, intitulat „Cum ne trăim viața: obstacole, alegeri și constrângeri”.

Laureana Urse

APARIȚII EDITORIALE VITALE ÎNȚELEGERII ȘI PROIECTĂRII PROCESULUI DEZVOLTĂRII SOCIALE

Nu este de loc întâmplător faptul că, în ansamblul preocupărilor ce se impun astăzi sociologilor, – și nu doar acestora – problematica dezvoltării sociale ocupă un loc prioritar și impune o abordare interdisciplinară.

În literatura sociologică de la noi, elemente – dispartate, neconectate la o viziune globală – apăruseră mai demult, dar demersul centrat pe sintagma integratoare „**dezvoltare socială**” este relativ recent (*O nouă provocare: Dezvoltarea socială*, 2006, coordonatori Cătălin Zamfir și Laura Stoica, Editura Polirom).

Ca temă (ca subiect), dezvoltarea socială este una „de când lumea” și diversele aspecte ale ei au fost, de-a lungul timpului, abordate de mulți autori din câmpul filosofiei, sociologiei, economiei, dreptului, istoriei științei etc. Am menționa că în domeniul aparițiilor editoriale există unele care se produc la mult timp în urma fenomenelor/proceselor cărora le sunt consacrate, la „mult timp după ce” subiectul tratat de ele a devenit element de conștiință publică curentă. Există însă și apariții editoriale ce tratează fenomene și procese aflate într-o fază inițială ori ascendentă a producerii lor, apariții editoriale ce devin ele însele componente ale **orientării și dirijării** proceselor în cauză.

Este și cazul a două apariții editoriale relativ recente: *Enciclopedia dezvoltării sociale*, coordonată de Cătălin Zamfir și Simona Stănescu (2007, Editura Polirom, 660 p.) și *Proiectarea dezvoltării sociale. Ghid metodologic*, având drept coordonatori pe Cătălin Zamfir, Laura Gabriela Stoica și Manuela Sofia Stănculescu, publicată de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității București și Institutul Social Român (2007, 103 p.).

Cele două apariții editoriale la care ne referim se produc doar la un an de la constatarea că există „o nouă provocare” reprezentând, de această dată, **căi și metode** de acțiune și referindu-se la fondul de cunoștințe și metodologia de dirijare și proiectare a dezvoltării sociale.

Nu întâmplător profesorul Cătălin Zamfir este coordonatorul principal al celor trei apariții editoriale menționate în mod expres, domnia sa ilustrându-se și cu alte ocazii (Dicționarul de sociologie, volumele referitoare la calitatea vieții, la politicile sociale etc.) ca posedând o adevărată vocație a publicării de lucrări care să ghideze „în timp real” acțiunea pe care o teorie o fundamentează.

Între cele două lucrări la care ne referim există atât evidente elemente comune, cât și diferențe. Asemănările țin, în primul rând, de însăși **tematica abordată**: dezvoltarea socială. Referindu-se la același subiect, în mod normal ambele cărți tratează despre problema socială, căile și fazele dezvoltării sociale, strategiile dezvoltării sociale, indicatorii dezvoltării sociale, proiectele de dezvoltare, evaluarea și monitorizarea dezvoltării sociale etc.

Un alt element comun îl constituie **autorii** ce au contribuit la cele două apariții editoriale. Atât *Enciclopedia dezvoltării sociale* cât și *Proiectarea dezvoltării sociale. Ghid metodologic* au același coordonator principal (profesorul Cătălin Zamfir), dar au comun și peste 60% dintre coordonatori/autori/colaboratori.

Diferențele normale sunt date de **scopul** distinct al celor două lucrări, ceea ce determină deosebiri de **extensie și ordine** tematică a tratării, deci de însăși **volumul** foarte diferit al celor două lucrări.

Începând o sumară prezentară a *Enciclopediei dezvoltării sociale*, să facem mai întâi două aprecieri de ansamblu. Ea conține **108 articole** aranjate, în mod tipic pentru orice enciclopedie/dicționar, în funcție de criteriul alfabetic. Aceasta înseamnă că **ordinea abordării** este aleatoare, în funcție de criteriul alfabetic și nu după cerințe de consecvență logică ori importanță.

Enciclopedia se deschide cu tratări despre acțiunea colectivă, administrația publică, analiza costurilor, analiza de impact, analiza nevoilor, aria de responsabilitate și atribuirea socială a vinovăției, cele 7 subiecte selecționate pentru litera **A**. Lista celor 108 subiecte se încheie cu două „aparținând” literei **V** și anume, valori ale dezvoltării sociale: echitatea și justiția socială și egalitatea oportunităților educaționale și sociale.

Într-o lucrare ce nu ar fi avut profil de enciclopedie/dicționar, **ordinea** tratării ar fi fost cu totul alta, urmând traseul general – particular și fundamental – aplicativ. Astfel, un tratat ori o monografie ar fi debutat cu considerații despre problema socială, conceptul de dezvoltare socială, căile și fazele dezvoltării sociale, teoriile dezvoltării sociale, indicatorii dezvoltării sociale ș.a.m.d.

Regimul de enciclopedie are însă și avantaje, printre care și pe acela al facilitării consultării, în sensul că, interesat fiind de un anumit subiect, îl găsești imediat – dacă el este cuprins în sumar – la litera respectivă. Un important avantaj al enciclopediilor este și acela că, pentru multe aspecte particulare (diverse metode, prezentare de instituții etc.), pot fi folosiți ca autori specialiști în aceste domenii particulare; deci, asemenea aspecte cu totul particulare vor fi cuprinse în enciclopedie, în timp ce 1–3 autori ai unei monografii ori ai unui tratat nu s-ar apleca asupra unor astfel de aspecte de specialitate colaterală.

În acest context, se ridică în mod normal și întrebarea dacă cele 108 subiecte sunt de aceeași importanță și necesitate? Evident că ele puteau fi în număr mai mic sau mai mare, dar țin de două categorii, cele mai importante constituind **axa centrală** a problematicii, cum ar fi articolele referitoare la problema socială, dezvoltarea socială, teorii ale dezvoltării sociale, căile și strategiile dezvoltării, fazele dezvoltării sociale, proiectarea și programele dezvoltării, monitorizarea și evaluarea dezvoltării sociale etc.

În enciclopedie sunt cuprinse și subiecte **colaterale** față de axa problematică principală, care completează prin aspecte particulare înțelegerea procesului de ansamblu al dezvoltării sociale. Absolut la întâmplare semnalăm din categoria acestor subiecte complementare articolele despre gentrificare, Organizația Națiunilor Unite, birocrație/birocratizare, analiza costurilor, misiune/viziune, metode de prognoză: Delphi, izomorfism instituțional, negociere, telecentru etc. Departe de noi gândul că ele nu ar fi necesare în cadrul Enciclopediei și ținem să constatăm că ele – ca și altele din această categorie – beneficiază de o laborioasă documentare și prezentare. Ceea ce vrem să spunem este că ele aparțin categoriei subiectelor care pot mări ori micșora numărul articolelor unei enciclopedii, deci și volumul acesteia. Opinăm, deci, că deși multe dintre aceste concepte pot fi găsite și în alte dicționare/ enciclopedii, cuprinderea lor în cea prezentă este utilă și întregeste înțelegerea procesului complex al dezvoltării sociale.

Să facem câteva referiri la **autorii** acestei prestigioase apariții editoriale. Ei sunt în **număr de 50** și posedă caracteristici de evidentă valoare. Dintre acești autori, **28 (= 56%) lucrează în învățământ**, 10 dintre ei (= 20%) având statutul de profesori și conferențieri universitari și cam tot atâția fiind doctoranzi și masteranzi la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității din București. Al doilea segment important (**15 = 30%**) al grupului de autori îl reprezintă **cercetătorii științifici** ai Institutului de Cercetare a Calității Vieții, 87% dintre aceștia fiind în același timp doctoranzi ai Facultății de Sociologie și Asistență Socială. În fine, 5 autori (= 10%) au funcții atât în învățământ, cât și în cercetare, iar doi dintre ei lucrează în alte instituții. Din punctul de vedere al pregătirii științifice, remarcăm faptul că 40% dintre autori posedă titlul științific de doctori, iar 48% sunt doctoranzi, deci 88% sunt certificați ori în curs de certificare a statutului științific.

Nu ar fi realist să ne imaginăm că ar fi posibilă o contribuție egală a fiecărui autor la realizarea Enciclopediei. Putem ușor constata că un grup de 10 autori (reprezentând 20% din cei 50) au elaborat ori contribuit la aproape jumătate (50 = 45%) din cele 108 articole, aceștia fiind Cătălin Zamfir, Adrian Hatos, Cosima Rughiniș, Sergiu Băltătescu, Cosmin Briciu, Iulian Stănescu, Codrin Scutaru, Mihaela Lambru, Sorin Cace și Pásztor Gyöngyi. Deci, există un nucleu de bază al autorilor cu contribuții multiple, ce îi diferențiază de autorii cu contribuții singulare, care pot fi, de altfel, la fel de valoroase.

Remarcile de mai sus se referă doar la aspectul **numărului** de articole elaborate, nu și la **volumul** (paginația) acestora, criteriul paginației putând modifica oarecum situația. Putem constata că, în general, autorii unui singur articol se remarcă printr-o paginație mai bogată, ei fiind și cei ce abordează, de regulă, subiecte pe care le-am numit colaterale. Pentru a exemplifica doar câteva cazuri, amintim pe Maria Larionescu (*Modelele dezvoltării sociale în istoria României*, cu aproape 10 pagini din enciclopedie), Bogdan Voicu (*Telecentrul* – 9 pagini), Tudor Pitulac (*Comunitate* – aproape 10 pagini), Liliana Pop (*Teorii asupra tranziției economice și politice de sistem – de la socialism la capitalism* – 9 pagini), Dana Cornelia Nițulescu (*Gentrificare* – 8 pagini), Filip Alexandrescu (*Dezvoltarea socială și riscurile ecologice* – 8 pagini), Radu Gabriela Umbreș (*Acțiune colectivă* – 7 pagini), Larisa Lăzărescu – Spetețchi (*Organizația Națiunilor Unite* – 6 pagini) etc.

Posibil că asemenea considerații să pară eventualului cititor ca inutile, noi încercând doar să arătăm că autorilor de subiecte colaterale li s-a dat posibilitatea de a le expune suficient de lămuritor, știut fiind faptul că ele beneficiază de mai puține conexiuni în cadrul enciclopediei decât temele „de linie”. Bineînțeles că, în fond, extensia tratării subiectelor ține de **necesitatea de a le clarifica**; dăm ca exemplu două dintre articolele elaborate de către același autor, Iulian Stănescu, care dintre cele patru articole ce-i aparțin, îl are, probabil, atât pe cel mai scurt din volum (Misiune/viziune – o jumătate de pagină) cât și pe cel mai lung (Reformă – România în perioada de tranziție – 17 pagini).

Este identificabil principiul de bază al redactării articolelor Enciclopediei, constând în explicarea **conceptului** ce surprinde fenomenul/procesul analizat, un scurt **excurs istoric** al existenței sale, prezentarea **structurii** (structurilor) sale, constatarea **conexiunilor** cu alte fenomene și procese, **prognoza** evoluției sale viitoare, evidențierea **contribuției** ce o poate avea în cadrul dezvoltării sociale și sugerarea eventualelor piste de **aprofundare** a unor aspecte. Și toate acestea expuse pe fondul unei documentări redutabile asupra căreia vom reveni.

Încheiem prezentarea contribuției autorilor cu mențiunea că principalului coordonator al Enciclopediei – profesorului Cătălin Zamfir – nu numai că îi aparțin **cele mai multe** contribuții individuale (9 articole redactate), dar majoritatea acestora aparțin categoriei ce am calificat-o ca reprezentând „axul central” al problematicii dezvoltării sociale. Ne referim la articolele despre *Cunoaștere instituțională, cunoaștere științifică, Schimbare de sistem, Schimbare socială prin lege, Arie de responsabilitate, Probleme sociale, Dezvoltare instituțională, Dezvoltare socială, Fazele procesului dezvoltării sociale și Indicatori ai învinovățirii – indicatori ai capacității de dezvoltare socială a societăților*.

Creдем că s-a observat că facem doar o **prezentare** a enciclopediei cu referiri la subiectele și autorii ei, fără să ne referim la **conținutul** articolelor, la tezele, clasificările, aprecierile etc. pe care acestea le conțin. Vom face, totuși, o excepție semnalând o singură apreciere dintre foarte multele pe care enciclopedia le conține, pentru a ilustra faptul că analizele științifice conduc la concluzii mult diferite de aserțiunile uzuale la nivelul gândirii comune. Vorbind despre indicatorii tipului și gradului de învinovățire (*indicatorul învinovățirii sociale – i.v.s.* și *indicatorul învinovățirii individuale – i.v.î.*), Cătălin Zamfir concluzionează: „Societatea noastră actuală pare să fie caracterizată prin valori foarte ridicate ale *i.v.î.* și scăzute ale *i.v.s.* Dacă aceasta este situația, putem concluda că societatea noastră, în momentul de față, este conservatoare, neinteresată de o schimbare socială, iar accentul cade pe o ideologie opresivă: justifică rateurile sistemului prin învinovățirea indivizilor” (p.314).

Bibliografia ce stă la baza enciclopediei este cu totul impresionantă. Ea conține **937 de cărți și articole, 121 de rapoarte și studii** ale organizațiilor internaționale ori naționale și **26 de resurse internet**, totalul fiind de peste 1080 surse folosite în documentare. Dintre cărți/articole, 26% sunt apărute până în 1990, 27% apărute între 1991–1999, 43% între 2000–2005 și 4% în 2006/2007, deci aproape jumătate din bibliografie este datată începând din anul 2000. În privința rapoartelor și studiilor, 82% aparțin perioadei de după 2000, ceea ce indică o documentare „la zi”, foarte actuală.

Proiectarea dezvoltării sociale. Ghid metodologic este o lucrare de factură cu totul deosebită față de *Enciclopedia dezvoltării sociale*. Am semnalat deja ca elemente comune **tema** (dezvoltarea socială) și **autorii** (60% aceeași pentru ambele lucrări). Diferența fundamentală este aceea de **scop** al celor două lucrări, din care decurg și celelalte: **selecția tematică și ordinea, volumul** (aproximativ 10% din cel al enciclopediei), **modalitatea** redactării etc.

Încă în introducerea „De ce un ghid al dezvoltării sociale ?” se argumentează șansa de trecere de la dezvoltarea **prin crize** la dezvoltarea socială **proiectată și planificată**. Se indică, în același timp, schema conceptelor-cheie ale paradigmei dezvoltării sociale: **problemă socială, obiectiv strategic, plan de acțiune, monitorizare și evaluare**.

Pentru proiectarea socială se merge pe filiera celor **8 faze ale dezvoltării sociale**, așa cum au fost ele propuse de Cătălin Zamfir în Enciclopedie (p. 257–260) și rezumate în ghid la p. 9–12. Tot sub aspectul general al proiectării, sunt enunțate și **cele 10 principii ale dezvoltării sociale**, începând cu cel al parteneriatului și terminând cu cel al investiției în dezvoltarea socială și umană.

Apoi, pe parcursul a 80 de pagini (16–95), sunt parcurse pas cu pas cele 8 faze ale proiectării dezvoltării sociale, și anume: identificarea și diagnoza problemelor sociale, stabilirea priorităților și adoptarea obiectivelor de dezvoltare, identificarea soluțiilor alternative și alegerea strategiei, elaborarea planului de acțiune, implementarea planului, monitorizarea, evaluarea și *feed-back*-ul și corecție.

Întregul material al lucrării este **extrem de bine structurat**, foarte **clar** prezentat, foarte bine **sistemizat și ilustrat grafic**. Prin aceasta, își merită pe deplin calificativul de **ghid** metodologic din a cărui parcurgere rezultă, pas cu pas, modalitatea logică a succesiunii acțiunii de proiectare socială. Autorii nu sunt identificabili ca într-un volum sau enciclopedie, dar sunt ușor depistabili, comparând ghidul cu Enciclopedia. Unele capitole (problema socială, dezvoltarea socială, fazele dezvoltării sociale, evaluarea etc.) **rezumă** fidel articole din enciclopedie, în timp ce altele – având probabil aceeași autori – sunt formulate diferit.

Pe parcursul a 80 de pagini de ghid există 10 reprezentări grafice ilustrative și 36 de tabele sintetizatoare, care esențializează aspecte ale problematicii. În fond, peste 60% din pagini conțin o figură ori un tabel explicativ, dar și restul folosesc clasificări, punctaje ori alte elemente ce

sintetizează textul. Această ilustrare grafică este de la concepție și până la realizare una de excepție, lucrarea reprezentând o frumoasă reușită și sub acest aspect.

Proiectarea dezvoltării sociale. Ghid metodologic se încheie cu un **mic glosar de termeni** (40 la număr) și 26 de **resurse utile**, adică o sumară bibliografie, din care 73% sunt surse editate începând cu anul 2000.

Apreciem, deci, ca extrem de utilă „comprimarea” unei voluminoase enciclopedii într-un ghid metodologic suplă și excelent conceput, care devine un instrument extrem de util tuturor celor implicați în acțiunea practică a dezvoltării sociale planificate la diferite niveluri.

Septimiu Krausz

MIHAELA HĂRĂGUȘ, *Tranziția la statutul de părinte în Europa. Evoluții recente și posibili determinanți*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2008, 222 p.

Cartea Mihaelei Hărăguș – *Tranziția la statutul de părinte în Europa. Evoluții recente și posibili determinanți* –, apărută în 2008 la Editura Presa Universitară Clujeană, constituie editarea, cu unele modificări, a tezei de doctorat susținută la Universitatea din Cluj de către autoare. Lucrarea de față este astfel rezultatul cercetărilor autoarei, pe parcursul mai multor ani, în zona de confluență dintre demografiei și sociologia familiei. Analiza efectuată în aceste pagini asupra tematicii sensibile a schimbării demografice pe care o traversează Europa în ultimele decenii, cu punctarea constantă a specificului acestui proces în România, demonstrează atât parcurgerea unei vaste bibliografii în domeniul demografiei și sociologiei populației, cât și susținerea cu date statistice relevante a întregii lucrări.

Cartea este structurată în cinci capitole tematice, care sunt precedate de o succintă introducere în tematica abordată, cu punctarea conținutului fiecărui capitol. În încheiere sunt reluate principalele concluzii ale lucrării, realizându-se astfel o sinteză a întregii lucrări. Lucrarea Mihaelei Hărăguș este deschisă de un Cuvânt-înainte al profesorului Traian Rotariu, în care acesta reușește să creeze un „portret” al întregii cărți, considerând că aceasta „reprezintă, în același timp, o contribuție importantă la studierea și explicarea fenomenului de fertilitate în societățile contemporane, dar și un text cu certe valențe didactice, toate capitolele sale putând fi folosite ca bibliografie pentru cei care studiază, în diferite facultăți și din diferite perspective, problematica populației” (p. 8).

În ceea ce privește structurarea tematică a capitolelor cărții, semnalăm centrarea pe teme clar delimitate a fiecăruia dintre acestea. În acest sens, **capitolul 1** descrie evoluția fertilității pe continentul european, **capitolul 2** cuprinde analiza factorilor care sunt responsabili de evoluția comportamentului demografic legat de familie, **capitolul 3** prezintă problema fertilității scăzute, din perspectiva cursului vieții, **capitolul 4** realizează o descriere a comportamentului demografic în România, iar **capitolul 5** se axează pe prezentarea unor consecințe ale fertilității scăzute și proiecții ale acesteia.

Capitolul 1 (*Evoluții recente ale comportamentului demografic legat de familie, în Europa*) ilustrează profilul demografic al Europei ultimilor decenii, caracterizat prin rate scăzute de natalitate și fertilitate, creșterea incidenței divorțurilor și a uniunilor consensuale, îmbătrânirea populației etc. Dintre aceste procese, scăderea ratei fertilității sub pragul de înlocuire și creșterea ponderii populației în vârstă, în totalul populației, reprezintă constante pentru aproape întreg continentul european. Profilul demografic al marii majorități a statelor europene¹ este unul de spor natural negativ, dat în special de valorile scăzute înregistrate de rata natalității. Gerentificarea este un proces care a urmărit evoluția umanității din cele mai vechi timpuri², însă în ultimele decenii amplexarea acestuia în Europa

¹ Exceptând Franța, Islanda și Irlanda, unde în ultimii ani s-a înregistrat spor natural pozitiv (www.eurostat.eu).

² Van de Kaa, D., Europe and its population: the long view, în *European Populations: Unity and Diversity*, Van de Kaa et al. (eds.), European Association Population Studies, Kluwer Publishing, Dordrecht, Boston, London, pp. 1–51, 1999.

a atins cote considerate alarmante, care au ajuns să nască întrebări despre capacitatea statului de a susține un segment de populație în vârstă, și deci inactiv economic, din ce în ce mai mare.

Sintetizând evoluția demografică a continentului european Hărăguș, consemnează trei etape marcante reprezentate de anii „1965, când entuziasmul postbelic a luat sfârșit și a început parcursul descendent al fertilității [...], 1975, când fertilitatea în țările din vestul continentului, aproape concomitent, a trecut sub nivelul de înlocuire [...] și 1990, cu declinul rapid înregistrat în țările din est și agravarea declinului în sud” (p. 15). Cu toate că adesea se vorbește despre un profil al evoluției demografice a continentului european, diferențele între zonele de nord și sud, respectiv est și vest sunt evidente. Coabitarea, vârsta mai înaintată la prima căsătorie și rata totală a fertilității sunt mai ridicate în nordul continentului, decât în statele mediteraniene, (p. 49). În același timp, diferențierea est – vest, caracterizată printr-un decalaj de timp al manifestării proceselor demografice, a apărut ca urmare a menținerii politicilor pronataliste forțate în fostele țări socialiste, care au intrat în cea de-a doua fază a tranziției demografice, la mai bine de 20 de ani de la demararea procesului în Europa vestică.

Capitolul 2 (*Posibili factori responsabili pentru evoluția recentă a fertilității*) urmărește creionarea unui model explicativ asupra transformărilor demografice suferite de continentul european, cu predilecție în ultimele patru decenii, când rata totală a fertilității a înregistrat scăderi notabile. Cauzele direct identificabile ale reducerii ratei fertilității sunt atât dezvoltarea modelului fertilității tardive, cât și scăderea efectivă a numărului de nașteri realizate de o femeie. În spatele acestor evoluții stau însă factori de natură structurală, culturală și tehnologică³. Analiza realizată în acest sens de Mihaela Hărăguș subliniază rolul determinant pentru scăderea natalității jucat de prelungirea timpului petrecut în educație, care este responsabil, în bună măsură, de creșterea vârstei la prima căsătorie și de sporirea caracterului tardiv al natalității. Dintre factorii economici responsabili de evoluția natalității și a fertilității, autoarea acordă o importanță deosebită analizei conflictului dintre rolul de mamă și participarea în câmpul muncii; în consecință, „fertilitatea redusă poate apărea nu ca o alegere liberă, ci ca o consecință a dificultăților pe care femeile le întâmpină în încercarea de a participa în câmpul muncii și de a avea grijă de familie în același timp” (p. 55). Ca urmare, se consideră că fertilitate este influențată de măsura în care țările reușesc reducerea tensiunii dintre rolurile de mamă și participant în câmpul muncii (Pinelli, 1995, apud Hărăguș, 2008, p 57).

Politicile demografice reprezintă principalul factor de influențare a evoluției natalității, prin programe publice, autoarea preluând o schemă de clasificare a statelor în funcție de nivelul de sprijinire a familiei prin politici familiale⁴ care ilustrează preocuparea și viziunea statelor în influențarea natalității. Cu toate că lucrarea de față nu face obiectul analizei politicilor pronataliste implementate în Europa, trimerile realizate de autoare la diverse măsuri guvernamentale de sprijinire a familiei reușesc să ofere un bun cadru de înțelegere a modului în care este „încurajată” natalitatea în Europa.

Capitolul 3 (*A deveni părinte din perspectiva cursului vieții*) introduce în analiză metoda cursului vieții ca modalitate de cercetare a evoluțiilor demografice recente. Aducerea pe lume a copiilor, în societatea contemporană, este privită drept un act rațional, ce este fundamentat pe faptul că „înainte de a hotărî să devină părinte, individual/cuplul analizează condițiile existente și anticipează evoluțiile viitoare” (p. 10). Din această perspectivă, mediul social este deosebit de

³ Van de Kaa, 1987, apud Van de Kaa, D., 1999.

⁴ Preluând clasificarea politicilor familiale a lui Gauthier (2000), care reprezintă o transpunere a tematicii intervenției statului în sprijinirea familiilor cu copii, Hărăguș vorbește despre:

a) Regimul social-democrat: sprijin universal din partea statului acordat familiilor, un nivel înalt al sprijinului familiilor care muncesc, o preocupare intensă pentru egalitatea de gen – caracteristic țărilor scandinave;

b) Regim conservator: nivel mediu al sprijinului, ce tinde să varieze în funcție de statutul ocupațional al părinților, viziune mai tradiționalistă a diviziunii sexuale a muncii – caracteristic nordului Europei – Franței, Germaniei, Olandei;

c) Regimul sud european: grad ridicat de fragmentare în funcție de ocupație, printr-un amestec de beneficii universale și particulare; este caracterizat și prin absența unei scheme de asigurare a venitului minim garantat;

d) Regimul liberal – sprijin redus acordat familiilor ce tinde să se concentreze pe familiile cu nevoi mai mari – Marea Britanie, Elveția.

important în analiza evoluției natalității, iar analiza acestei influențe prin metoda *cursului vieții* constituie una dintre contribuțiile majore ale acestei lucrări. „Analiza cursului vieții se preocupă de explicarea a *cum* și *când* evenimentele precum părăsirea casei părintești, începerea sau dizolvarea unei uniuni, nașterea unui copil, migrația, intrarea sau ieșirea de pe piața muncii, pensionarea, sunt trăite. Acest gen de analiză cuprinde colectarea datelor despre cursul vieții indivizilor și analiza calendarului evenimentelor (când se întâmplă acestea?), a succesiunii (în ce ordine se întâmplă?) și a intensității lor (câte evenimente se întâmplă?)” (p. 109).

Capitolul 4 (*Comportamentul demografic al femeilor din România*) ilustrează, pe baza datelor statistice oficiale și pe baza unor studii de opinie, evoluția fenomenelor demografice în România, precum și evaluări la nivel individual a factorilor considerați semnificativi pentru această evoluție. Sunt binecunoscute, în acest sens, dinamica sporului natural, precum și a ratei de fertilitate înregistrată în România, după 1989 (spor natural negativ începând cu anul 1992, scăderea RTF până la valoarea constantă de 1,3 copii/ femeie⁵), care conduc spre concluzia că în România s-a instalat un model al familiei cu un singur copil, observație susținută de consemnarea reducerii semnificative a numărului de nașteri de ordin doi și trei⁶: de anumiți factori structurali nefavorabili” (p. 192).

Datele de opinie, care confirmă evoluția semnalată de statisticile oficiale, provin, în cea mai mare parte, din anchetele *Demografie și stil de viață la femeile din România (2004)* și *Studiul sănătății reproducerii (2004)*. Rezultatele acestor cercetări arată că, la nivel de intenționalitate, peste 90% dintre femeile fără copii declară că intenționează să devină mame în următorii ani, în timp ce dintre cele ce au deja un copil, doar o treime afirmă că și-l doresc pe al doilea. Mergând mai departe de simpla consemnare a unor opinii, Mihaela Hărăguș utilizează analiza de regresie pentru a surprinde influența pe care o au diverși factori asupra intenționalității de a avea copii. În acest sens, utilizând baza *Studiului Sănătății Reproducerii*, autoarea arată că factori precum statul ocupațional, educația, vârsta, nivelul socioeconomic, situația locuinței, situația parteneriatului reușesc să explice 36% din variația intenției de a avea al doilea copil, pentru respondenții din urban și 25% din variație, pentru respondenții din mediul rural.

Capitolul 5 (*Consecințele nivelului actual al fertilității și evoluții viitoare ale fenomenului*) pleacă de la prezentarea a două ipoteze des întâlnite în literatura din domeniu: I. Europa a intrat într-o fază a evoluției demografice, când rate ale fertilității care să atingă pragul de înlocuire vor fi atinse doar sporadic, II. Actualele evoluții negative ale indicatorilor demografici sunt doar tranzitorii, urmând să se înregistreze o redresare în timp. Cei mai mulți dintre demografi sunt destul de sceptici în ceea ce privește posibilitatea redresării ratelor de fertilitate pe continent, plecând de la consemnarea instaurării unei stări de declin a natalității, pe fondul afirmării, din ce în ce mai intens, a așa numitului „efect de structură demografică”.

Dincolo de ilustrarea consecințelor de natură economică și demografică a ratelor scăzute ale fertilității și de prezentarea unor scenarii alarmiste asupra evoluției populației în Europa și România – teme des întâlnite în abordările din domeniul evoluției sub aspect demografic a populației, acest capitol pune în discuție și tema influenței pe care schimbarea demografică o are asupra relațiilor inter și intrageneraționale (p. 194), subliniind impactul social al transformărilor populației.

Putem concluziona că lucrarea *Tranziția la statutul de părinte în Europa. Evoluții recente și posibili determinanți* constituie o analiză de maxim interes pentru specialiștii interesați de evoluția fenomenelor demografice, de aria sociologiei familiei, sau de domeniul politicilor sociale și nu numai. Din acest punct de vedere, cartea Mihaelei Hărăguș reușește să ofere o imagine semnificativă în ceea ce privește cercetarea schimbării demografice, cu centrare pe schimbarea modelului dominant al familiei în societatea europeană și cu punctarea evoluției acestui proces în societatea românească.

Florentin Flavius Mihalache

⁵ Ghețău, V., *Declinul demografic al României: ce perspective?*, „Sociologie Românească”, nr. 2/2004, Iași, Polirom.

⁶ Hărăguș, M., *Is Romania going toward the one child family model?*, în „Romanian Journal of Population Studies”, vol. 1, no. 1–2/2007, pp. 92–113.